

SILVESTRO AMELIO

CONCIONES LATINAE MULDAVO, STUDII INTRODUCTIVE, EDIȚIE DE TEXT ȘI GLOSAR DE GH. CHIVU ȘI FLORENTINA NICOLAE, BUCUREȘTI, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, 2023, 600 p.

DOI: 10.35923/AUTFil.62.23

Îngrijită de acad. Gheorghe Chivu și de Florentina Nicolae, *Conciones latinae muldavo*, de Silvestro Amelio, este primul volum al unei ediții de text prin care se restituie culturii filologice și teologice românești o serie de lucrări (vezi p. 6) ample ale misionarilor italieni care au călătorit și activat în Moldova secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea.

Spre deosebire de ansamblul textului bilingv, autorul italian nu dă titlului latinesc un echivalent în limba română, acesta putând fi tradus prin *Predici latine în [limba] moldavă. Contio (-cio), -onis* „adunare publică; discurs public” este un termen din latina clasică, dar care, în latina creștină din perioada medievală, primește sensul de „predică” (Blaise 1975 s.v. *contio*).

Rolul acestei scrieri este explicat în continuarea lungului titlu latinesc, formulat în manieră medievală. Aflăm, din acesta, că predicile sunt adresate misionarilor creștini pentru a le folosi „ad litteram” atât în timpul slujbelor duminicale, cât și în timpul celorlalte sărbători care au loc de-a lungul anului. Textele predicilor sunt îmbogățite (*locupletatae*) cu nenumărate exemple din Sfânta Scriptură și din scrierile Sfinților părinți și înfrumusețate (*decoratae*) cu multe povestiri sfinte și lumești (*multisque sacrarum ac prophanarum historiis*). În total, se precizează că scrierile sunt în număr de optzeci și cinci (*octoginta quinque*). Tot acum, autorul atrage atenția că, până în prezent (*usquemodo*), aceste teme n-au mai fost tratate de nimeni (*a nemine*), cel puțin nu în mod așa deschis (*ex professo*), bazându-se pe învățătura evangheliilor și a epistolelor.

În adresarea sa către cititori (*Ad lectores*), autorul ia chipul modestiei, afirmând că nu dorește nici să-i învețe pe aceștia, nici să se arate pe sine ca fiind învățat. Iar dacă vor fi găsit unele lucruri spuse deja de către alții, cititorii să nu „bombănească” (*ne murmuretis*), ci să-și aducă aminte de zisele lui Solomon: „nimic nu este nou sub soare” (*nil esse sub sole novum*) și ale lui Terentius: „nu există nimic care să nu fi fost spus înainte” (*nil dictum quod prius non fuerit dictum*). Scuza autorului este că „se schimbă forma în care se spune, nu tema” (*forma namque dicendi non materia mutatur*). Mai mult, cititorilor nu le este îngăduit să vorbească de rău cele scrise în carte, dacă nu vor face ei unele mai bune. Abia atunci îl vor putea înțelege, compătîmîndu-l pe autor.

Textul propriu-zis, bilingv, este precedat, în ediția românească, de un *Cuvânt înainte* (p. 5-6), de o *Introducere* (p. 7-12) cu subtitlul *Considerații asupra surselor textului latinesc din Conciones latinae muldavo*, semnată

de Florentina Nicolae, de un studiu lingvistic și filologic (p. 13-22), intitulat *Conciones latinae muldavo, un manuscris singular din secolul al XVIII-lea*, redactat de acad. Gh. Chivu și de o *Notă asupra ediției* (p. 23-30), la finalul căreia se precizează că: „Editarea critică a textului latinesc [...] a fost făcută de Florentina Nicolae. Transcrierea interpretativă a textului românesc, editarea critică a acestuia și glosarul de cuvinte și forme mai puțin sau deloc cunoscute cititorului actual au fost realizate de Gheorghe Chivu” (p. 28). Glosarul menționat (p. 583-596), fără a fi amplu, este un instrument util pentru cei deprinși în măsură diferită cu citirea textelor vechi.

În *Cuvânt înainte* este subliniată importanța acestui text din secolul al XVIII-lea atât pentru teologii creștini, indiferent de cultul căruia îi aparțin, cât și pentru cei interesați, în general, de cultura românească veche, îndeosebi pentru filologi și lingviști. Prin publicarea textelor, autorii ediției mărturisesc că au urmărit „punerea în evidență a caracteristicilor lingvistice, stilistice și textuale ale acestor scrieri și, implicit, facilitarea utilizării acestor particularități în studiile consacrate istoriei limbii noastre literare și dialectologiei diacronice românești” (p. 6). Deși aparțin limbajului religios, interesul pentru fonetica, morfologia, sintaxa și lexicul acestor texte este mai larg, având în vedere că, prin inserțiile de oralitate, ele devin dovezi nu numai ale dialectului literar moldovean din epoca veche, ci și mostre de limbă vorbită.

În prima parte a *Introducerii*, Florentina Nicolae amintește numele sonore ale unor lingviști italieni: Carlo Tagliavini, Teresa Ferro, și români: Gheorghe Chivu, Traian Diaconescu, care au dedicat, în special după 1990, studii referitoare la textele și normele limbii române vechi, folosită de diverșii misionarii italieni ajunși în Moldova, dintre care se distinge iezuitul italian „Silvestro Amelio a Foggia, care a trăit timp de zece ani (1712-1722) în țările române” (p. 7).

Așa cum se arată în subtitlu, *Introducerea* este consacrată în special surselor pe care le-a folosit Silvestro Amelio pentru construcția propriului text. Pe baza asemănarilor dintre fragmente întregi, preluate uneori fără corectarea erorilor sau a trimiterilor greșite din textul latin, Florentina Nicolae identifică „trei autori catolici pe care italianul i-a citat sau parafrazat îndeaproape, fără a-i menționa” (p. 8), cel mai important fiind Radulphus Ardens, scolastic francez din secolul al XII-lea, cu omiliarul *In epistolas et evangelia Dominicalia homiliae* (edițiile din 1604 și cele anterioare). Celelalte două surse provin de la teologul francez (sec. XII-XIII), Petrus de Palude, din *Sermones sive Enarrationes, in Evangelia. De tempore ac Sanctorum festis, qui Thesaurus Novus, vulgo vocantur* (ediția din 1602), și de la călugărul dominican spaniol Louis de Granada (sec. XVI), din *Conciones quae de praecipuis Sanctorum festis in Ecclesia habentur, a Festo Sancti Andreae, usque ad Festum Beatae Mariae Magdalenae* (ediția din 1614). Varietatea surselor nu trebuie să mire în contextul circulației textelor creștine între așezămintele bisericesti și monastice, de-a lungul Evului Mediu.

Concluzia autoarei studiului este că „textul latinesc din *Conciones Latinae Muldavo* reprezintă deci o compilație de trei surse majore, asupra cărora Silvestro Amelio a intervenit minimal și din care a extras fragmente

considerate relevante pentru tema unei anumite omilii” (p. 12).

Cel mai amplu studiu al prezentului volum este semnat de acad. Gheorghe Chivu (p. 13-22) și conține informații de ordin istoric, referitoare la activitatea lui Silvestro Amelio, filologic, privitoare la voluminosul manuscris (458 de file în -4o) cu cota 2882, de la Biblioteca Academiei, și de ordin lingvistic, legate de limba română din text și de grafia acesteia. Sunt furnizate informații interesante despre cronologia textului „datat 1725”, însă transcris ulterior plecării autorului din Moldova, în 1722 (vezi p. 13), sau despre modul în care actualul manuscris 2882 a intrat în fondul BAR în urma unei donații, în 1904, după ce fusese achiziționat de scriitorul Duiliu Zamfirescu în perioada în care ocupa funcția de ambasador al României în Italia.

Asupra neconcordanței între notația din titlu, care anunță un număr de 85 de predică și numărul real din text al acestora, acad. Gh. Chivu propune o explicație precaută, dar plauzibilă: „Nu este exclus ca, ulterior redactării acestei prime file, să se fi adăugat, în timpul copierii textului, încă o predică” (p. 14, nota 7). În mod firesc, interesul lingvistului este orientat spre particularitățile limbii române din textul bilingv, care se prezintă ca „un amestec interesant de norme specifice vorbirii locale [...] cu forme, cuvinte sau structuri de tip elevat” (p. 14), grație culturii și formației intelectuale a misionarului vorbitor de limbă latină.

Referindu-se la ortografia textului românesc, scris înaintea apariției primelor încercări de normare unitară a limbii române scrise cu alfabet latin, autorul studiului consideră că acesta este rezultatul unei combinații între „scrisul maghiar al epocii cu elemente ortografice specifice scrisului italianesc sau celui latinesc” (p. 15), dând multiple exemple de grafeme specifice, preluate după ortografia maghiară și după scrisul italianesc și latinesc.

Explicația pentru notarea subdialectului moldovenesc cu „acest sistem ortografic compozit” (p. 16) este pusă în relație cu „obișnuințele credincioșilor veniți în Moldova de dincolo de munți” (p. 16), de pildă români din Transilvania, Crișana și Banat, din Biserica Apuseană, care „utilizau încă din secolul al XVI-lea scrisul cu litere latine în manieră ortografică maghiară” (p. 16).

Fără a stăruii asupra formelor bine-cunoscute, care „individualizau în plan fonetic varianta moldovenească” (p. 16), autorul studiului remarcă în text o seamă de „transformări fonetice puțin documentate pentru graiurile vorbite în Moldova la cumpăna veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea” (p. 17): rostirea moale a unor consoane, palatalizarea lui /v/ și trecerea lui /f/ urmat de iot la /š/, pe care le consideră „cu siguranță fapte de limbă vorbită” (p. 17), dar fără a exclude posibilitatea ca, în unele cazuri, ele să reprezinte „grafii particulare sau posibile rostiri individuale” (p. 17) și chiar „grafii ce reflectă influența rostirii italienești” (p. 18).

Fapte interesante din perspectiva morfologiei sunt exemplificate atât în domeniul flexiunii nominale, pronominale, a numeralului și a verbului, cât și pentru forme speciale de adverbe și conjuncții.

Cum era de așteptat, se consideră că lexicul reprezintă „partea cea mai interesantă a manuscrisului” (p. 20), datorită unor forme regionale și populare, dintre care unele sunt atestate pentru prima oară în acest text sau întâia dată,

cu un anumit sens. Lista de exemple este amplă și concludentă, chiar dacă e „incompletă”, după cum mărturisește autorul însuși. Aceasta este completată cu un șir de neologisme, dintre care unele sunt atestate acum pentru prima dată, a căror prezență este văzută ca „urmare a cunoștințelor de limbă latină ale catolicului Silvestro Amelio” (p. 21).

În concluzia studiului, acad. Gh. Chivu consideră limba manuscrisului ca fiind un „amestec interesant de vechi și nou, de forme, structuri și cuvinte uzuale, cu creații sau fapte de limbă particulare” (p. 22).

În *Notă asupra ediției* (p. 23-28) sunt reluate și extinse unele informații precizate în părțile introductive, însă accentul cade pe justificarea opțiunii pentru transcrierea interpretativă a acestui document de limbă română scrisă cu alfabet latin: „pentru a da posibilitatea cât mai multor cititori să cunoască și să folosească integral materialul lingvistic” (p. 27). Așadar, efortul și riscurile inerente unei astfel de întreprinderi sunt preferate unei transcrieri literale, ce nu ar corespunde așteptărilor unui public care, din rațiuni de cercetare, poate recurge la comparația cu originalul, pentru observarea detaliilor formale.

În acest sens, considerăm că o variantă electronică a prezentei ediții, care să cuprindă și facsimile juxtapuse textului în transliterare interpretativă, reprezintă idealul oricărui cercetător. De asemenea, avem convingerea că un studiu consacrat latinei din textului original și influenței acesteia ca model pentru traducerea românească ar întregi această ediție-eveniment pentru filologia românească.

Referințe bibliografice:

BLAISE, Albert 1975: *Dictionnaire latin-français des auteurs du Moyen-Age*, Turnholt, Typographi Brepols Editores Pontificii.

George Bogdan ȚĂRA

ROXANA VIERU

PALEOGRAFIA – ȘTIINȚĂ AUXILIARĂ A FILOLOGIEI, IAȘI, EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI, 2024, 148 p.

DOI: 10.35923/AUTFil.62.24

Între toate tipurile de comunicare, verbală (scrisă și orală), nonverbală și paraverbală, comunicarea scrisă își găsește rolul salutar de a „înfrânge tirania distanțelor” (Campa 2015: 44). Odată transmis, mesajul scris, prezent în